

Stefan KOZAK¹

Uniwersytet Warszawski, *Professor Emeritus*

ORCID 0000-0002-4621-8780

Dzieło misyjne Cyryla i Metodego na Rusi-Ukrainie

Podejmując tytułowy problem wypada najpierw odwołać się do praźródła:

Nad brzegiem Dniepru Bóg Ojciec rozpoczął dzieło, którego dokonał Syn, a Duch Święty uwieńczył. Tu dokonało się odrodzenie „ex aqua est Spiritu” (J 3, 5) całego narodu. Duch Święty udzielił swej nadprzyrodzonej mocy wodzie chrzcielnej, czyniąc ją nosicielką łaski. Dlatego możemy powtórzyć stosując do Dniepru to, co święty Cyryl Jerozolimski powiedział o Jordanie: Duch Boży unosił się nad wodami. Początkiem świata – woda, początek Ewangelii – Jordan².

Cytowana tu myśl apostołowskiego posłania Jana Pawła II *Magnum Baptismi Donum* do ukraińskiej wspólnoty w świecie, na ręce zwierzchnika Kościoła tej wspólnoty kardynała Myrosława Lubacziwskiego z okazji 1000-lecia chrztu Rusi Kijowskiej, ma dla niniejszych rozważań inspirujące znaczenie. Przede wszystkim z uwagi na wskazaną i wyraźnie podkreślaną sakramentalną więź między chrztem w Jordanie i w Dnieprze. To uwydatnienie ciągłości owej więzi jest wyrazem uznania, że w roku 988 książę Włodzimierz podjął wielki, epokowe wyzwania wiary i łaski, dokonując zbawczej Tajemnicy Chrztu Rusinów oraz innych ludów słowiańskich, zamieszkujących na rozległych ziemiach Rusi Kijowskiej.

To najważniejszy moment przełomowy aktu nawrócenia i procesu chrystianizacji, to zdecydowanie świadome – mówiąc w terminologii sportowej – przejście „sztafety tradycji” apostołów Cyryla i Metodego, otwierającą epokę chrześcijaństwa na całej Rusi i włączającą Ruś Kijowską w krąg cywilizacji państw wczesnego

¹ Stefan Kozak – literaturoznawca, profesor emeritus Uniwersytetu Warszawskiego, wieloletni kierownik Katedry Ukrainistyki UW

² „Tygodnik Powszechny”, nr 19, 1988, s. 5.

średniowiecza. Trzeba przyznać, iż to dzięki wielkiej dojrzałości intelektualnej i politycznej Włodzimierza Chrzyciela ten epokowy zwrot nastąpił w najbardziej sprzyjającej dla Rusi – ze względu na pewną stabilizację i powstrzymanie wojen – sytuacji politycznej³.

Doniosłość tego wydarzenia, jego kontekst i dyplomatyczne zabiegi księcia Włodzimierza, zwłaszcza owo posłanie posłów do różnych krajów, w niezwykle interesujący sposób przedstawił w swej relacji najwybitniejszy staroruski dziejopis Nestor w najstarszej kronice *Powieść minionych lat*, pisząc:

Chodziliśmy do Bułgarów, patrzeliśmy jak się kłaniają w świątyni, to jest w meczecie, stojąc bez pasa: pokłoniwszy się, usiądzie, i patrzy tędy i owędy, jak opętany, i nie ma wesela w nich, jeno smutek i smród wielki. Nie jest to dobry zakon ich. I przyszliśmy do Niemców, i widzieliśmy w świątyni mnogie nabożeństwa odprawiane, a piękności nie widzieliśmy żadnej. I przyszliśmy do Greków, i wiedli nas, gdzie służą Bogu swojemu, i nie widzieliśmy, w niebie li byliśmy czy na ziemi: nie ma bowiem na ziemi takiego widowiska, ni piękna takiego, i nie wiemy, jak powiedzieć o tym, tylko wiemy, że tam Bóg z ludźmi przebywa, i nabożeństwo ich jest najlepsze ze wszystkich krajów. My zaś nie możemy zapomnieć piękna tego, każdy bowiem człowiek, gdy skosztuje słodkości, później gorzkości nie przyjmuje, tako i my nie możemy tu żyć. Odpowiadając zaś bojarzy rzekli: jeśli lichy był zakon grecki, to nie przyjęła by go babka twoja, Olga, która najmądrzejsza ze wszystkich ludzi. I zapytując się Włodzimierz rzekł: gdzie chrzest przyjmujemy? Oni zaś odrzekli: gdzie ci lubo⁴.

Tak więc misja poselska bojarów z otoczenia księcia w celu rozpoznania „u kogo jaka wiara”, „jakie nabożeństwo” i „kto jak służy Bogu”⁵ spełniła Włodzimierzowe oczekiwania. Posłańcy, w pełni oczarowani liturgicznym pięknem i obrzędkiem sprawowanego nabożeństwa, wyróżniającę się różnorodnością form słownych, ruchomych, muzycznych, pysznością szat liturgicznych, swoistym nastrojem i wystrojem świątyni, bez wątplenia wpłynęli decydująco na wybór religii przez księcia Włodzimierza.

W tym kontekście widać wyraźnie, jaką doniosłą rolę odegrała wówczas misyjna i oświatowa działalność Cyryla i Metodego na terenie grecko-bizantyjskiego chrześcijaństwa, a także jaką wielką siłę przyciągania miała ona dla Słowian – najpierw

³ A. Poppe, *Peršì sto rokov hrišćianstva na Rusì* [v:] „Varšavski Ukraïnoznavčì Zapiski”, t. 1, Varšava 1989.

⁴ *Powieść minionych lat*. Przekład i naukowe opracowanie F. Sielicki. Red. naukowci M. Jakóbiec, W. Jakubowski, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, s. 287.

⁵ *Ibidem*, s. 286. Obszernie o tym: S. Kozak, *Z dziejów Ukrainy. Religia. Kultura. Myśl społeczna*, Warszawa 2006.

Morawian, Serbów, Bułgarów i oczywiście Rusinów. Książę Włodzimierz zawierzył swoim posłańcom, uczestniczącym w Liturgii, odprawianej w języku słowiańskim, opracowanym właśnie przez Sołuckich braci. Tak więc język Cyryla i Metodego stał się na Rusi mową liturgii, teologii, piśmiennictwa i nauki, głównie latopisów, homiletyki, hagiografii, zaś *Biblia* zwłaszcza *Ewangelia* i *Psalterz* były wzorcami sztuki słowa.

Zatem włączając się w nurt misji cyrylo-metodiańskiej władca Rusi z pełną świadomością stanął na grunt świata chrześcijańskiego, grecko-bizantyjskiego, jako modelu organizacyjnego, państwowego, struktury kościelnej, duchowości, obrzędowości, ekspresji kulturowo-artystycznej, a także zdobyczy cywilizacyjno-prawnych, w tym również rzymskiej proveniencji. Można więc z pewnością stwierdzić, że to umożliwiło władcy Rusi realizację państwowych zamiarów, przeznaczeń dziejowych, urzeczywistnienie się w dziedzinach cywilizacji materialnej i kultury duchowej, wreszcie ukształtowanie się państwowości oraz tradycji rusko-kijowskiej, zapoczątkowanej właśnie przez Włodzimierza Chrzcziciela i której rozkwit nastąpił za panowania syna księcia Włodzimierza – Jarosława Mądrego, zaś ten okres nazywany jest „Złotym wiekiem” w rozwoju Rusi Kijowskiej⁶.

Godna uwagi jest także relacja Nestora w *Powieści minionych lat*, że książę Włodzimierz dobrze znał podstawy religii greckiej, gdyż jeszcze w roku 986, posłany przez cesarza bizantyjskiego grecki filozof w rozmowie z księciem przedstawił obszernie zasady wiary i chrześcijaństwa, które opierał na kanwie ksiąg biblijnych i innych tekstów przekładowych. W konkluzji swojego wywodu grecki filozof uciekł się do argumentu, którego zapewne używano w mowach i kazaniach misyjnych, tj. argumentu nagrody w niebie dla wierzących i kary dla nie przyjmujących wiary Chrystusowej:

„[...] Ustanowił Bóg jeden dzień, w którym będzie sędzić, przyszedłszy z niebios, żywych i umarłych, i oddawać każdemu według uczynków jego: sprawiedliwym królestwo niebieskie i piękno niewysłowione, wesele bez końca i żywot wieczny; grzesznikom – mękę ognistą, nieustanny robak zgryzoty, a męce nie będzie końca... męczenie będą w ogniu, kto się nie ochrzci”⁷.

W literaturze przedmiotu można spotkać się z opinią, iż ten pełen ekspresji wykład teologiczny nazywany *Mową filozofa*, powstał jeszcze przed przyjęciem przez Ruś chrześcijaństwa i służył jako utwór o charakterze homiletycznym. Kronikarz Nestor włączył tę *Mowę filozofa* do swej *Powieści minionych lat*, ale jej rozmiar i rzucająca się w oczy odrębna całość wskazują na to, że istniała ona poza omawianym tekstem i stanowiła prawdopodobnie autentyczne kazanie misyjne, które powstało na Rusi i może być traktowane jako pierwszy utwór literatury staroruskiej,

⁶ *Ibidem*. Zob. także: M. Čubatij, *Īstoriâ hristiânstva na Rusi-Ukraiñi*, Rim-Nû Jork 1965, t. *Religiâ v žitti ukraiñs'kogo narodu*, Mûnhen-Rim-Toronto 1996; G. Lużic'kij, *Ukraiñska Cerkva miż Shodom i Zahodom*, Filâdel'fiâ 1954.

⁷ *Powieść minionych...*, s. 285.

charakteryzującej się pewnym wyrobieniem językowym, zdolnym wyrazić złożone myśli religijno-teologiczne, filozoficzne i etyczne⁸.

Cokolwiek można by powiedzieć o pochodzeniu *Mowy filozofa*, jedno jest oczywiste: stanowi ona niezaprzeczalny ślad tradycji Cyryla i Metodego na Rusi przed przyjęciem chrześcijaństwa. Kontynuacją tego gatunku piśmiennictwa religijnego po przyjęciu chrześcijaństwa było genialne *Słowo o prawie i lasce* Hariona Kijowskiego, pierwszego metropolity-Rusina, osadzonego na tron przez Jarosława Mądrego w 1051 roku, a także *Pouczenia braciom* biskupa Łukasza Żydiaty, oraz wiele kazań Teodozego Peczarskiego, Cyryla Turowskiego, pouczających o cierpieniu, pokorze i miłości chrześcijańskiej, a także na poły religijne na poły świeckie *Pouczenie* księcia Włodzimierza Monomacha.

Nie ulega wątpliwości, że ten gatunek piśmiennictwa był w owym czasie na Rusi bardzo rozpowszechniony. Wpływał on z grecko-bizantyjskiego źródła inspiracji, a także bliższego czasowo kaznodziejstwa bułgarskiego. Wszak zbiory *Pszczola* oraz *Izbornik Swiatosława* miały charakter pouczeń religijno-moralnych, a ponieważ na gruncie kijowskim znane były z przekładów, przeróbek lub oryginalnych wariantów, jak np. w przypadku *Izbornik Swiatosława 1096*, nie jest wykluczone, że to one razem z *Mową filozofa* legły u podstaw ukraińskiego kaznodziejstwa, torującego tym samym drogę na Ruś-Ukrainę tradycji cyrylo-metodiańskiej.

W tym kontekście należy także wspomnieć, iż nasz kijowski erudyta Nestor, odwołując się do najstarszych wydarzeń zabytków piśmiennictwa, posiłkuje się również obficie wielu legendami o rodowodzie apostołskim, jak np. o św. Andrzeju (rzekomo założycielu Kijowa, bracie świętego Piotra-apostoła), św. Pawle, św. Klemensie (uczniu św. Piotra-apostoła, także trzecim papieżu rzymskim, wygnańcu rzymskiego cesarza Trajana i równocześnie pierwszym męczenniku ruskim), nauczającym – jako wygnaniec – na skolonizowanym przez Greków wybrzeżu czarnomorskim, gdzie w okolicy Chersonu (Korsunia) odnaleziono go martwym, zaś jego relikwie przebywający tam apostoł Cyryl przywiózł do Rzymu i wręczył papieżowi Hadrianowi II⁹.

Takich i podobnych legend i opowieści związanych z centrum chrześcijańskim w Chersonie Nestor przytacza wiele, wskazując jednocześnie, że ważna misja Cyryla i Metodego do Chazarów w 860 roku również zatrzymała się w Chersonie, gdzie Konstanty znalazł przekład ksiąg biblijnych, *Ewangelię i Psalterz*, pisanie „literami roskimi”, a także spotkał człowieka mówiącego tą mową¹⁰.

Przytoczone wyżej wątki naprowadzają na myśl, iż owo wskazywanie przez Nestora na starszą misję i tradycję apostołską na czarnomorskim wybrzeżu kraju

⁸ *Ibidem*, zob. komentarz F. Sielickiego, s. 68.

⁹ Ī. Franko, *Svătij Kliment u Korsunĭ. Pričinok doistoriĭ starohristiãnskoĭ legendi*, div. Ī. Franko, *Zibrannã tvoriv u p'ãtidesãti tomah*, t. 34, Kiĭv 1981, s. 7-347.

¹⁰ *Żywot Konstantyna*, VIII, 15 [w:] T. Lehr- Splawiński, *Konstanty i Metody. Zarys monograficzny z wykazem źródeł*. Uzupełnił i słowem poprzedził F. Sławski, Warszawa 1967. Zob. także: A. Naumow, *Pasterze wiernych Słowian: święci Cyryl i Metody*, Kraków 1985.

podnosi rangę misyjną Rusi-Ukrainy i prowadzi do czytelnej konkluzji eklezjalno-kanonicznej o apostołowości kijowskiego chrześcijaństwa i jego niezależności od Konstantynopola. Włodzimierz Chrzciiciel Wielki poczynił w tym celu wiele działań i zabiegów, ale Konstantynopol blokował jego zamiary. Misję podjął syn Jarosław wynosząc biskupa Ilariona Rusina do godności metropolity oraz tworząc odrębną strukturę metropolitarną. Tak oto Ruś Jarosława Mądrego, pozostając nadal w kręgu oddziaływania cywilizacji, kultury i tradycji grecko-bizantyjskiej, zdecydowanie otwiera się szeroko na Zachód i pilnie zaczyna poszukiwać swojego miejsca na nowej chrześcijańskiej mapie Europy¹¹.

Temu miała służyć także idea apostołowości Kościoła Kijowskiego mającego dorównać Kościołowi Konstantynopolitańskiemu, zatem Kijów jako centrum chrześcijaństwa miałby spełniać rolę „Drugiego Konstantynopola”. Autor *Powieści minionych lat*, odnotowując jak to książę Włodzimierz Chrzciiciel „zaczął wznosić mnogie cerkwie, radując się duszą i ciałem, że ludzie jego są chrześcijanami, jak miłował słowa *Pisma Świętego* i wsłuchiwał się w Ewangelię przynoszące ukojenie duszy i nauczające mądrości”¹².

Wspomniane wznoszenie mnogich cerkwi, monasterów przez Włodzimierza Wielkiego, Jarosława Mądrego, Włodzimierza Monomacha było zaiste imponujące, budzi zachwyt, zwłaszcza architektura sakralna Kijowa, szczególnie Sobór Świętej Zofii, Mądrości Bożej, będącej odpowiednikiem Soboru świętej Zofii Mądrości Bożej w Konstantynopolu, a także wzorowana na Konstantynopolu Złota Brama (Worota) z nadbramną cerkwią – dziesiątki cerkwi z cudownymi ikonostasami, a przede wszystkim liczne monastera, w tym wyróżniający się zespół architektoniczny Kijowsko-Pieczerskiej Ławry z licznymi monasterskimi cerkwiami, imponującą dzwoniczą i peczarami. Nieco ustępujący Ławrze np. Monaster Michajłowski z urokliwą cerkwią i cudownymi freskami lub cerkiew Cyryla i Anastazego Aleksandryjskich z imponującym zespołem malarstwa monumentalnego staro kijowskiej tradycji¹³.

Trudno przeceniać znaczenie, jakie dla dalszego rozwoju Rusi Kijowskiej miały owe „mnogie” monastera, soborowe szkoły i biblioteki. Wszak to one były siłą napędową dzieła misyjnego Cyryla i Metodego, to one krzewiły i upowszechniały religię i chrześcijańskie zasady życia i współżycia, tworzyły dzieła sprzyjające formowaniu osobowości Rusina „nowych czasów” i jednocześnie zaspokajające całokształt jego potrzeb religijnych, społecznych i kulturowych.

Wybitny badacz literatury i kultury Rusi-Ukrainy prof. Ołeksandr Biłeckii ujął ten problem niezwykle wyraziście:

¹¹ B. Ġudzâk, *Kryza i reforma. Kiiwska Mitropoliâ, Cargorods'kij Patriarhat i geneza berestejskoj uniï*, L'viv 2000, a także cytowane wyżej prace H. Łuźnyckiego, M. Czubatego oraz *Teologia i kultura Starej Rusi*.

¹² *Powieść minionych...*, s. 299.

¹³ W. Ałeksandrowycz, *Ukraińska sztuka religijna do końca XVIII w.*, [w:] *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, t. 11-12, s. 110 i następne.

„Otóż chrześcijaństwo uświadomiło nowo nawróconemu na tę wiarę Rusinowi, że Bóg stworzył człowieka na swój obraz i podobieństwo, że przyjęta wiara dała mu miejsce w cywilizowanym świecie i podarowała mu „oczy na świat” – pismo, książki dzięki którym poznał nową religię i sens istnienia [...] owe tajemne, biblijne i cerkiewne księgi otwierały mu cały świat nowych doznań [...] dawały odpowiedź na pytanie o pochodzeniu świata, człowieka i społeczeństwa”¹⁴.

Jak wynika z powyższych rozważań, dzieło misyjne Cyryla i Metodego na Rusi-Ukrainie nadało kijowskiemu chrześcijaństwu znamiona uniwersalności, zatem otworzyło możliwości zbliżenia i odegrania roli pomostu pomiędzy chrześcijańskim Wschodem i Zachodem oraz czerpać pełną garścią z dziedzictwa cywilizacji, kultury. Literatury, sztuki i nauki zarówno Wschodu jak i Zachodu. Nie przypadkiem więc Kijów pełniąc zaszczytną rolę „matki miast ruskich”, jednocześnie podobnie jak Konstantynopol postrzegany był jako „Nowa Jerozolima”. To owoce realizowanej przez ponad dwa stulecia idei apostołowości Kijowa przez władców Rusi-Ukrainy, która przeżywała wówczas swój „Złoty wiek” rozwoju.

BIBLIOGRAFIA

- Čubatij M., *Īstorîâ hristiânstva na Rusi-Ukraîni*, Rim-Nû Jork 1965, t. *Religiâ v žitti ukraîns'kogo narodu*, Mûnhen-Rim-Toronto 1996.
- Franko Ī. *Svâtij Kliment u Korsuni. Pričînok doistoriï starohristiânskoï legendi* [w:] Franko Ī., *Zibrannâ tvoriv u p'âtdesâti tomah*, t. 34, Kiïv 1981, s. 7-347.
- Ġudzâk B., *Kriza i reforma. Kiïvska Mitropoliâ, Cargorods'kij Patriarhat i geneza berestejskoï uniï*, L'viv 2000.
- Kozak S., *Z dziejów Ukrainy. Religia. Kultura. Myśl społeczna*, Warszawa 2006.
- Lużic'kij G., *Ukraînska Cerkva miż Shodom i Zahodom*, Filâdel'fiâ 1954.
- Naumow A., *Pasterze wiernych Słowian: święci Cyryl i Metody*, Kraków 1985.
- Poppe A., *Perši sto rokov hristiânstva na Rusi* [v:] „Varšavski Ukraïnoznavči Zapiski”, t. 1, Varšava 1989.
- Powieść minionych lat*. Przekład i naukowe opracowanie F. Sielicki, red. naukowci M. Jakóbiec, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968.
- „Tygodnik Powszechny”, nr 19, 1988.
- Żywot Konstantyna* [w:] T. Lehr- Spławiński, *Konstanty i Metody. Zarys monograficzny z wykazem źródeł*, uzupełnił i słowem poprzedził F. Sławski, Warszawa 1967.

¹⁴ O. Bileckij, *Zibrannâ prac' u p'âti tomah*, t. 1, Kyiv 1965, s. 134.

W roku 988 książę Włodzimierz podjął wielki, epokowe wyzwania wiary i łaski, dokonując zbawczej Tajemnicy Chrztu Rusinów oraz innych ludów słowiańskich, zamieszkujących na rozległych ziemiach Rusi Kijowskiej. To najważniejszy moment przełomowy aktu nawrócenia i procesu chrystianizacji, otwierający epokę chrześcijaństwa na całą Rusi i włączającą Ruś Kijowską w krąg cywilizacji państw wczesnego średniowiecza.

Trudno przeceniać znaczenie, jakie dla dalszego rozwoju Rusi Kijowskiej miały owe „mnogie” monasteria, soborowe szkoły i biblioteki. Wszak to one były siłą napędową dzieła misyjnego Cyryla i Metodego, to one krzewiły i upowszechniały religię i chrześcijańskie zasady życia i współżycia, tworzyły dzieła sprzyjające formowaniu osobowości Rusina „nowych czasów” i jednocześnie zaspokajające całokształt jego potrzeb religijnych, społecznych i kulturowych.

Dzieło misyjne Cyryla i Metodego na Rusi-Ukrainie nadało kijowskiemu chrześcijaństwu znamiona uniwersalności, zatem otworzyło możliwości zbliżenia i odegrania roli pomostu pomiędzy chrześcijańskim Wschodem i Zachodem oraz czerpać pełną garścią z dziedzictwa cywilizacji, kultury. Literatury, sztuki i nauki zarówno Wschodu jak i Zachodu. Nie przypadkiem więc Kijów pełniąc zaszczytną rolę „matki miast ruskich”, jednocześnie podobnie jak Konstantynopol postrzegany był jako „Nowa Jerozolima”. To owoce realizowanej przez ponad dwa stulecia idei apostołowości Kijowa przez władców Rusi-Ukrainy, która przeżywała wówczas swój „Złoty wiek” rozwoju.

Słowa kluczowe: chrzest Rusi, Cyryl, Metody, Ruś Kijowska

MISSIONARY WORK OF CYRIL AND METHODIUS IN RUS-UKRAINE

In 988, prince Volodymyr took up the great epochal challenges of faith and grace, making the salvific secret of the Baptism of the Ruthenians and other Slav peoples inhabiting the vast lands of Kievan Rus.

This is the most important breakthrough moment of the act of conversion and the process of Christianization, opening the Christian epoch throughout Russia and including Kievan Rus in the civilization of countries of the early Middle Ages.

It is hard to overestimate the importance of these „plural” monasteries, council schools and libraries for the further development of Kievan Rus. After all, they were the driving force of the missionary work of Cyril and Methodius, they promoted and disseminated the religion and Christian principles of life and co-existence, created works conducive to the formation of Rusin’s personality of „new times” and at the same time satisfying the whole of his religious, social and cultural needs.

The missionary work of Cyril and Methodius in Rus – Ukraine gave Kyiv Christianity the hallmarks of universality, thus opening up the possibility of bringing together and playing the role of a bridge between Christian East and West and drawing a full hand on the heritage of civilization and culture. Literature, art and science of both the East and the West. It is no coincidence, therefore, that Kiev fulfilled an honorable role of „the mother of Ruthenian cities,” and at the same time as Constantinople was perceived as the „New Jerusalem”. It is the fruit of the idea of the apostolicity of Kiev realized by

the rulers of Rus-Ukraine for over two centuries, which experienced its „Golden Age” of development.

Key words: Baptism of the Ruthenians, Cyril, Methodius, Kievan Rus

zgłoszenie artykułu: 12.04.2019

przyjęcie artykułu do druku: 1.07.2019